

PAPER DETAILS

TITLE: Müellifi Bilinmeyen Bir Yûsuf Kissasi ve Husûsiyetleri

AUTHORS: Reyhan ÇORAK

PAGES: 110-141

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3169718>

Müellifi Bilinmeyen Bir Yûsuf Kıssası ve Husûsiyetleri*

REYHAN ÇORAK**

A Story of Yusuf, whose Author is Unknown, and Its Peculiarities

Ö Z E T

Yûsuf u Züleyhâ konulu eserler Türk edebiyatının başlangıcından itibaren pek çok müellif tarafından kaleme alınmıştır. Bilinen ilk eser, Âlî'nin hece vezni ve dördlüklerle telif ettiği Kıssa-i Yûsuf isimli metnidir. Klasik dönemde, Hamdullah Hamdî tarafından kaleme alınan Yûsuf u Züleyhâ mesnevisi hikâyenin en mütene örneğidir.

Bunun yanı sıra tefsirlerde ve kısas-ı enbiyâ türü eserlerde yer alan veya müstakil yazılan pek çok mensur hikâye de mevcuttur. Mevzunun Kitab-ı Mukkade'ste zikredilmesi ve Kur'an-ı Kerim'de "ahsenü'l-kasas" olarak nitelendirilmesi bu kadar itibar görmesinin asıl sebebidir. Bu münasebetle erken dönemde kaleme alınan Yûsuf u Züleyhâ hikâyeleri, muhteva bakımından kıssa türüne daha yakın işlenmiştir. Türün gereği olarak bu eserler, nasihat bahsi ön planda tutulup herhangi bir sanat kaygısı güdülmeyen okuyucuya sunulmuş Kur'an-ı Kerim'de zikredilen kıssa merkeze alınıp ekleme hikâyelerle konu çeşitlendirilmiştir.

Yûsuf u Züleyhâ ile ilgili metinler üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Hikâyeler şekil ve muhteva bakımından incelenmiş, transkripsiyonlu metinleri ortaya konmuş veya mukayeseli çalışmalarla eserler arasındaki farklılıklar tespit edilmeye gayret edilmiştir. Buna rağmen, yazma eser kütüphanelerinde, hâlâ herhangi bir şekilde incelemeye tâbi tutulmamış özellikle mensur metinler bulunmaktadır.

Bu çalışma, eski Anadolu Türkçesiyle, manzum mensur karışık yazılan ve müellifi belli olmayan bir Kıssa-i Yûsuf hikâyesi üzerinedir. Eserin ulaşılabilen tek nüshası, Atatürk Kitaplığı, Bel. Yz. K0475 numarada kayıtlıdır. Makalede, öncelikle, genel itibarıyla Yûsuf u Züleyhâ hikâyelerinden bahsedilmiş ardından metnin şekil ve muhteva incelemesi yapılmıştır. İhtiva ettiği konular münasebetiyle hikâye, kıssa

ABSTRACT

Works on Yûsuf u Züleyhâ have been written by many authors since the beginning of Turkish literature. The first known work is the text titled Kıssa-i Yûsuf, written by Âlî with syllabic meter and in quatrains. In the classical period, Yûsuf u Züleyhâ written by Hamdi in mathnawi form, is the most select example of the story. There are many prose versions of the story that are included in the tafsirs and kısas-ı enbiyâ type works, or written independently. The fact that the story is mentioned in the Bible, and is described as "ahsenü'l-kasas" in the Holy Quran is the main reason why it has been respected so much. The stories of Yûsuf u Züleyhâ, written in the early period, were handled closer to the "kıssa" genre in terms of content. As a requirement of the genre, these works were presented to the reader without any artistic concern, keeping the counseling side at the forefront, and the subject was diversified by adding side stories, keeping the main story mentioned in the Quran at the center.

Many studies have been done on the texts about Yûsuf u Züleyhâ so far. The stories were transcribed, examined in terms of form and content, and the differences between the texts were determined through comparative studies. However, manuscript libraries still contain particularly relevant prose texts that have not been subjected to any scrutiny.

This study is about a story of Kıssa-i Yûsuf, written in old Anatolian Turkish, mixed in verse and prose, and whose author is not known. The only accessible copy of the work is registered at number K0475 at the Atatürk Library, Bel. Yz. In this article, firstly, the stories of Yûsuf u Züleyhâ in general were mentioned, and then the form and content of the work was examined. The story has been

* Makalenin Geliş Tarihi: 21.04.2021 / Kabul Tarihi: 14.06.2021.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (reyhancorak@yahoo.com), Orcid Id: 0000-0003-1978-1604.

tabiri üzerinden değerlendirilmeye çalışılmış ve son olarak da eserin transkripsiyonlu metninden örnekler makaleye ilave edilmiştir.

evaluated through the concept of "kıssa", through the subjects it includes, and examples of the transcribed text have been added to the article.

ANAHTAR KELİMELER

Mesnevî, Kıssa, Yûsuf u Züleyhâ, Mensur Yûsuf Kıssaları.

KEYWORDS

Mathnawi, Kıssa, Yûsuf u Züleyhâ, Prose stories of Yûsuf.

Giriş

Hız. Yûsuf'un Züleyhâ ile arasında geçen hadiselerin konu edildiği kıssa, Türk, Fars, Afgan ve Urdu edebiyatlarında, Yûsuf u Züleyhâ¹, Yûsuf ve Züleyhâ, Yûsuf ile Zelihâ veya Kıssa-i Yûsuf isimlendirmeleriyle kaleme alınmıştır. Tevrat'ta Tekvîn bölümünde (37-50), İncil'de Resullerin İşleri bölümünde (7/9-14) yer alan hikâye Kur'ân-ı Kerîm'de, "ahsenü'l-kasas" olarak vasıflandırılıp müstakil bir sûrede (Yûsuf 12/3-102) bulunmaktadır (Koncu 2013: XLIV/38).

Arap edebiyatında, Hız. Yûsuf kıssası bağımsız bir konu halinde, ilk defa İmam Gazalî'nin (ö. 1111) *Bahrü'l-Mahabbe* isimli eserinde ele alınmıştır. Bundan sonra, hem tefsirlerde hem de manzum veya mensur pek çok edebî eserde işlenmiştir. Mesnevi nazım şekliyle manzum yazılan ilk hikâye, *Şehnâme* şairi Firdevsî-i Tûsî'ye (ö.1020) aittir. XV. yüzyılda Molla Cami (ö.1492) tarafından kaleme alınan *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi ise hem Türk edebiyatı hem de İran edebiyatı açısından oldukça önemlidir (Çetin 2000: 113).

Türk edebiyatında² bu konudaki ilk telif eser, Yesevî dervişi Âli (XIII.yy) tarafından hece vezni ve dörtlüklerle yazılan *Kıssa-i Yûsuf*'tur. Şekil bakımından Fars edebiyatındaki örneklerinden farklılık arz etmesi sebebiyle önemlidir (Koncu 2013: XLIV/39). Anadolu sahasının ilk *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi *Destân-ı Yûsuf* ismiyle Şeyyad Hamza (XIII.yy) tarafından kaleme alınmıştır. Eser, ihtiva ettiği dinî motifler ve "nükte" başlığı altında işlediği konular itibarıyla dikkat çekicidir (Gülensoy 1994:

¹ Makale içerisinde Yûsuf u Züleyhâ konulu eserlerden bahsedilirken, "hikâye ve kıssa" tabirleri, terim mânâlarına bakılmaksızın birbirleri yerine kullanılabilmiştir.

² Türk edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ konulu eserlerinin sayısı oldukça fazladır. Makaleye sadece bir yönüyle öne çıkanlar örnek olarak alınmış sadece mensur olanlar hakkında bilgi verilmiştir.

IX/210). Hikâye üzerine yazılan en mühim mesnevi ise Hamdullah Hamdî'ye (ö.1503) ait olan *Yûsuf u Züleyhâ*'dır. Mesnevi, bu konuda yazılmış en lirik ve en meşhur örnektir (Çetin 2000: 114).

Mensur yazılmış Yûsuf u Züleyhâ hikâyeleri, daha ziyade Yûsuf Suresi'nin tefsiri mahiyetindedir ve Arapçadan tercüme edilmiştir (Daşdemir 2012: 31). Özellikle ilk dönemde kaleme alınanlar, "Kıssa-i Yûsuf" veya "Kıssa-i Yûsuf u Zeliâh" şeklinde isimlendirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de zikredilen kıssa temel alınıp hadis, tefsir ve Tevrat'tan faydalanılarak genişletilen konu, bu eserlerde, dinî ve ahlâkî nasihatler de eklenerek zenginleştirilmiştir (Ertaylan 1960: 19).

Mensur Yûsuf Kıssaları

Türk edebiyatında manzum Yûsuf u Züleyhâ mesnevilerinin yanında mensur³ olarak yazılmış pek çok Yûsuf Kıssası da bulunmaktadır. Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış müellifi belli olmayan hikâyeler dışında, önemli mensur eserler şunlardır:

Celâlzâde Koca Nişancı Mustafa Çelebi'nin (ö. 1567) *Yûsuf u Züleyhâ* isimli eseri (Şahin 2015: 64 -67), Muhammed b. İbrahim'in (ö. 1586'dan sonra) *Yûsuf u Züleyhâ* isimli eseri (Şahin 2015: 249-256), Şem'i'nin (ö. 1602) *Şerh-i Yûsuf u Züleyhâ* isimli eseri (Şahin 2015: 86-89), Muhammed bin Muhammed Altıparmak'ın (ö. 1623-24) *Yûsuf u Zeliâh* isimli eseri (Şahin 2015: 72-76), Nurm Muhammed Andalıp'ın (ö. 1770) *Yûsuf u Züleyhâ* isimli eseri (Şahin 2015: 76-78), Bilâl Efendi'nin (ö. 1790) *Kıssa-i Yûsuf u Zeliâh* isimli eseri (Şahin 2015: 62-63), Hacı Sâlih-zâde Halil Hâcibî'nin (ö. 1824) *Şerh-i Yûsuf u Züleyhâ* isimli eseri (Şahin 2015: 69-70), Giritli Sırrı Paşa'nın (ö. 1895) *Ahsenü'l-Kısas* isimli eseri (Şahin 2015: 67-69), Süleyman Tefvik Özzorluoğlu'nun (ö. 1939) *Yûsuf u Zeliâh* isimli eseri (Şahin 2015: 85-86), Mehmed b. Pûlâd'ın (ö. ?) *Terceme-i Yûsuf u Züleyhâ* isimli eseri (Şahin 2015: 70-71) ve Seyyid Hüseyin Arif'in (ö. ?) *Ahsenü'l-Kısas* isimli eseri (Şahin 2015: 79-85).

Özellikle Hamdullah Hamdî'den evvel, eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış Yûsuf kıssalarında, beşerî aşkın daha zayıf işlendiği

³ Müstakil eserler olmamaları sebebiyle, konunun genişliği de göz önünde bulundurularak, Kısas-ı Enbiyâ türü içindeki Yûsuf kıssaları hariç tutulmuştur.

gözlemlenmiş; sonraki şairlerin eserlerinde bulunan aşk tasvirleri, duygu yoğunluğu veya kahramanların ağzından söylenen hisli gazellerin, bu eserlerde bulunmadığı tespit edilmiştir (Onur 1984: 47). Yesevî tarikatının de tesiriyle, daha ziyade İslâmî ve ahlâkî kaidelerin ön planda tutulduğu bu hikâyeler, her zümreden halkın eğitilebilmesi için kaleme alınmıştır (Ayan 1997: 32).

Bu noktada, hem dönemi hem de muhtevası itibariyle *Kıssa-i Yûsuf* metninin “kıssa” kavramı içerisinde değerlendirilebileceği düşünülmüştür.

Kıssa Kavramı ve Yûsuf Kıssası

Makalenin konusunu teşkil eden eserin başlığında “kıssa” tabiri bulunmaktadır. Fakat metnin kendisi Kur’ân-ı Kerim’de zikredilen kıssanın hikâye edilmesiyle husûle gelmiştir. Dolayısıyla özellikle eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış eserlerde hikâye ve kıssa tabirleri birbirinin yerine kullanılabilmektedir.

Hikâye sözlükte “anlatmak, nakletmek, aktarmak, tekrar etmek; benzetmek, taklit etmek” anlamlarına” gelmekte (Yazıcı 1998: 479), kıssa ise özellikle Arap edebiyatında “söz, haber, hikâye” gibi mânalarda kullanılmaktadır (Yazıcı 1998: 480). Bu münasebetle “kıssa”, konusu Yûsuf ve Züleyhâ olan metinlerde bir yönüyle Kur’ân-ı Kerim’de yer alan terim manasıyla bir yönüyle de edebî bir terim olan hikâye yerine kullanılmaktadır. İncelenecek olan *Kıssa-i Yûsuf* isimli eser de erken dönem metni olması ve içerisinde hem bir hayli ayet-i kerime hem de dinî ve ahlâkî nasihatler barındırması sebebiyle, öncelikle kıssa tabirinin, terim manası kapsamında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Kur’ân-ı Kerim’de çok geniş bir yere sahip olan kıssalar,⁴ ibret alınmak üzere yazılan, tarihî doğruluğu ve gerçekliği bulunan hadiselerdir (Şengül 2002: 498). Genellikle şahısları, mekânı ve zamanı belli, geçmişte yaşandığına dair deliller bulunan olayları ihtiva etmektedirler (Akıncı 2004: 43). Vahiy kaynaklı olmaları münasebetiyle

⁴ Kur’ân kıssaları çok geniş kapsamlı bir konudur. Bu münasebetle terimin tanımına, çeşitlerine, gayesine ve üslup özelliklerine dair bilgiler, makalenin asıl konusu olan metnin, muhtevası ile ilişkisi nispetinde verilmiştir.

üç kutsal kitapta da yer almaktadırlar. Fakat Kur'ân-ı Kerim kıssaları muhteva bakımından ibret verici konulara yer vermesi ve bu konuları tasvir-temsîl üslubuyla okuyucuya aktarması yönünden farklılıklar arz etmektedir (Şengül 2002: 500).

Bu noktada Kur'ân kıssalarının anlatım dili önem kazanmaktadır. Temel dinî ve ahlâkî kuralların ifade edilmesi söz konusu olduğunda dil, her kesimden insanın anlayabileceği mahiyette basit ve külfetsiz olmalıdır. Öte yandan Allah, cennet, cehennem, hesap gibi başka bir şekilde anlatılma imkânı bulunmayan soyut kavramlar, sembolik tasvirlerle temsil edilerek ifade edilmek mecburiyetindedir (Zeyveli 1995: 94-95).

Kıssalar bir taraftan dili daha anlaşılır bir hale getirirken bir taraftan da soyut kavramların, teşbih ve temsillerle somutlaşmış birer tablo (Elmalı 2011: 136) halini almasını sağlamakta ve idrak edilebilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu münasebetle kıssalarda bulunan tasvir örnekleri, şahısların etrafında değil olayların etrafında şekillenmekte ve bizâtihi hadiseleri temsil etmektedir. Zaman, mekân ve şahıs kavramları, İlâhî kanunların icra edilebilmesini ve benimsenebilmesini kolaylaştırabilmek için yardımcı birer unsur olarak kullanılmaktadır. Bu durumda ahlâkî veya dinî bazı hasletler şahıslarla özdeşleştirilebilmektedir (Kılıç 2007: 119).

Yûsuf Suresi'ne bakıldığında da hadisenin aslında kahramanlardan akseden iyi veya kötü özellikler etrafında döndüğü görülmektedir. Ahlâkî değerler, erdemler, tutkular, vefa veya ihanet gibi duygular, Yûsuf peygamber, Yâkub peygamber, Yûsuf'un kardeşleri, Mısır Melik'i Aziz, Melik'in eşi (Züleyhâ), veya zindan ahalisi gibi kahramanlarla temsil edilmektedir. Kıssanın iyi kahramanları iffet, vefa, sadakat ve şefkat gibi iyi hasletler; kötü kahramanları ise kıskançlık, ihtiras, şehvet gibi kötü hasletlerdir. Bu çekişmede başkahraman yani iyi olanlar her zaman galip gelmektedir (Kılıç 2007: 119).

Yûsuf suresinin nuzul sebeplerine bakıldığında Resûlullah'a eziyet eden kendi kavmine karşı, bir teselli mahiyetinde indirildiği de telaffuz edilmektedir (Kiraz 2011: 102). Yukarıda bahsi geçen kişiler ve bu kişilerin temsil ettiği iyi ve kötü hasletler, bir başka deyişle surenin ihtiva ettiği

ibretli konular hikmetle yorumlandığında kastedilen tesellinin mahiyeti daha iyi anlaşılacaktır (Kırca 1989: 178).

Erken dönemde kaleme alınan Yûsuf kıssaları da bahsi geçen ibretli konuların hikmetlerini hikâyeye ederek her kesimden insanın anlayabilmesine imkân sağlamaktadır.

Kıssa-i Yûsuf Metni ve Değerlendirilmesi

a.Nüsha Tavsifi

Eserin ulaşılabilen tek nüshası,⁵ Atatürk Kitaplığı, nu. Bel. Yz. K0475’de kayıtlıdır. Metnin başlığı kataloğa, sehven “Yûsuf Kasidesi ve Şerhi” olarak yazılmıştır. Eser 1248/1832 tarihinde istinsah edilmiş ne müellifi ne de müstensihî tespit edilebilmiştir. 180x125-130x80 mm. ölçülerindedir, 41 varaktan oluşmuştur ve nesih yazıyla her sayfada 17 satır bulunacak şekilde düzenlenmiştir. Metnin içerisinde geçen ayetler ve konu başlıkları siyah keşidelidir. Varak sonlarında müşir bulunmaktadır.

b.Şekil ve Muhteva İncelemesi

Eser manzum mensur karışık kaleme alınmıştır. İçerisinde yaklaşık 191 beyit yer almaktadır. Kafiye ve vezin kusurları bulunan manzumeler, hadiselerin anlatımında ve konu geçişlerinde kullanıldığında anlatıcının

⁵ Çalışma yayıma hazırlanırken “Müellifi Bilinmeyen Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Yusuf ve Züleyha Hikâyesi” isimli bir makaleye tesadüf edilmiştir. Ali Cin tarafından kaleme alınan makalede kullanılan metin ile bu makaleye konu edilen metin benzerlikler ihiva etmektedir. Makalede, incelenen metnin Almanya’nın Leipzig şehrinde bir kütüphanede bulunan Yûsuf hikâyesi olduğu belirtilmiş, nüsha tavsifi yapılmış, eserin başından ortasından ve sonundan kısa metin örnekleri paylaşılmış ve dil incelemesi yapılmıştır. Kullanılan nüshanın kütüphane kayıtları detaylı verilmediği için sadece makalede paylaşılan metin ile çalışılan metin kabaca karşılaştırılmış ve nüsha farklılıkları olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca zikredilen makale, metnin söz varlığını tanıtabilmek maksadıyla yazılmıştır. Hem yazılış maksadının hem de kullanılan nüshaların ayrı olması sebebiyle adı geçen makale ile çalışılan bu makale farklılık arz etmektedir.

ağzından, Yûsuf'un veya Züleyhâ'nın hissiyatının ifade edildiği yerlerde kahramanların ağzından verilmiştir. Hem gazel hem de mesnevi nazım şekilleriyle yazılmıştır.

Hikâyenin bütününde Yûsuf suresinden 28 ayet kullanılmış yaklaşık 18 yerde hadiseleri destekler nitelikte, kimi zaman Hazret-i Yûsuf'un ağzından kimi zaman da hikâye boyunca ona eşlik eden Cebrâil'in (a.s) ağzından nasihatler aktarılmıştır. Ayrıca 3 yerde "beşâret" başlığı altında müjdeler verilmiş 2 yerde de Zebûr kitabından bahsedilerek buradan alıntılar yapılmıştır. Hikâye Kur'ân-ı Kerim'e uyum biçimde başlayıp bitirilmiştir.

Metnin içinde yer alan nasihatler sabrın önemi, kibirlenme ve sonuçları, itibar görmenin maddi imkanlara veya maddi güzelliğe bağlı olmaması, tevazunun kıymeti, sırat-ı müstekim üzere bulunmak, hatanın ve günahın kabul edilip ikrar edilmesi ve nefse uymama gibi dinî, tasavvufî ve ahlakî muhtevalıdır. Müjdeler de cennette Cemâl'in görüleceği, ayıpların Cenâb-ı Hak tarafından örtüleceği ve kıyamet günü mahşer yerinde az amellerin çoğa tebdil edileceği yönünde, tamamen ahiretle ilgili olarak sıralanmıştır. Nasihatlere uyanların kazanacağı bu mükafatlar, kulun mazhar olabileceği en büyük lütuflardır.

Hikâye anlatılırken Yûsuf suresinden ayetler kullanılması sayesinde hadiseler, hem delillendirilmiş hem de okuyucunun zihninde hisse çıkarma veya ibret alma bahsi canlı tutulmuştur. Ayrıca Zebûr'dan yapılan alıntılar ve alıntıların İslamiyetle ilişkilendirilmesi bu üslubu desteklemiştir.

Müellifin metnin sonunda, Züleyhâ'nın müslüman olmadığı halde, üstelik yanılarak yâ Samed demesini ve böylece Cenâb-ı Hakk'ın lutfuna mazhar olmasını değerlendirerek "sen sana icabet edilmeyeceğini mi sanırsın" ifadesini kullanması, nasihat verme üslubunun en üst seviyesidir.

c. Metinden Örnekler

Metin eski Anadolu Türkçesiyle yazılmıştır. Kelimelerin ve eklerin imlasında devrin özelliklerine dikkat edilmiştir. Metne eklenen harf, hece

ve ekler [] ile gösterilmiştir. Metinde harekeli olan bazı kelimeler harekelerine uygun okunmuştur.

Metnin hacminin makale sınırlarını aşması sebebiyle hikâyenin tamamı verilmemiş anlam bütünlüğü bozulmayacak şekilde bölümler halinde örneklendirilmiştir.

Eserde atlanan kısımlar (...) şeklinde gösterilmiştir. Konu bütünlüğünün bozulmamasına yardımcı olabilmek için zaman zaman hikâyeye günümüz Türkçesi ile tarafımızdan eklemeler yapılmıştır. Noktalama işaretlerinin tamamı kullanılmamış sadece metnin anlaşılabilmesini kolaylaştırabilmek için “nokta” kullanılmıştır.

1.Yûsuf’un Rüyası⁶

[1b] Bismillahirrahmanirrahim

Besmeleye başlayalım söze biz
Bir hikâyet idelüm biz ey ‘azîz

Yûsuf peygamber kıssasın diyelüm
Evvel ahîr nicedür şerh idelüm

Muṣṭafâ rūḥına yüz biñ şalavât
Virelüm taḥḥiyât u şalavât
(...)

Şad hezârân derûn-ı dil ile selâm
Anıñ ol yârenlerine ey hümâm

⁶ Metinde konuları ayırt edebilmek için nadiren başlık kullanılmıştır. Muhtevanın daha iyi anlaşılabilmesi için bu başlıklar tarafımızdan verilmiştir.

Dostunu dañı anıñ sevmek gerek
Anlaruñ sevgüsine uymağ gerek

Dinüñ aşlı anları sevmek olur
Anları seven kişi rahmet bulur

Ey Çalabım anları sevenleri
Rahmet idüp uçmağa ço anları

Bizi de anlaruñ hürmetine yâ İlâh
‘Afv idüp rahmet eyle Padişâh

İmdi geldük Yûsufun kışşasına
Kışşası nedür dañı ħişşesine

Hikâyeye bu şekilde giriş yapıldıktan sonra konu Yûsuf peygamberin gördüğü on bir yıldızın kendisine secde etmesi rüyası ile devam etmektedir.

إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ⁷ [2a] (...)

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْضُ رُءْيَاكَ⁸

(...) Kālallāhu Te‘ālā

لَا تَقْضُ رُءْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا⁹

çünkü Ya‘kûb Yûsufuñ düşün ta‘bîr itdi. Pâdişâh olup peygamber olacağın bildirdi. Qarındaşlarına dime didi. Meger Ya‘kûbuñ bir ögey kızı var idi. Uğurlayın bu sözi diñleyüp vardı. [2b] Qarındaşlarına didi. Anlar dañı taşalanup ħuşşalanurlar idi. Bir araya gelüp tedbîr itdiler ki Yûsufı öldürelüm yâhud bir kör kuyuya bırağalum.

⁷ Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederken gördüm (Yusuf 12/4).

⁸ Babası, “Yavrucuğum” dedi, “Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma...” (Yusuf 12/5).

⁹ “Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar...” (Yusuf 12/5).

Kardeşlerden Yehûda'nın Yûsuf'u öldürmek yerine kuyuya atma fikrini diğerlerine kabul ettirme hikayesinden sonra, kuyunun tarifine geçilir.

2. Yûsuf'un Kuyuya Atılışı

(...) [3a] Bu arada bir kuyu vardır. Anı bulalum Yûsufu ol kuyuya bırağalum didi. Meger ol kuyuyu 'Âd oğlu Şeddâd kazup bünyâd eylemiş idi. Yüz arşun derinliği var idi. Baķûb kimse dibiñ görmedi. [3b] Yûsufu yalnızcaķ üryân kıldılar. Egnine bir pelâs eşvâb giydürüp ip ile kuyuya şarkıtdılar. Tañrıdan korkmadılar. İp kışa imiş kuyuya irmedi. Koyuvirdiler Yûsuf gider iken Cebrâ'ıl 'aleyhisselâm gelüp tıtdı. Kuyunun dibine zaħmetsiz kodi.

Kemâ ķālallāh

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْتَمَعُوا أَن يُجْعَلُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ¹⁰

meger Yûsuf ol kuyuya girdüğine sebep Hûd peygamber 'aleyhisselâm kitâb içinde gördiğim beni İsrâ'ilden Yûsuf adlu bir oğlan gelse gerekdir. Şāhib-i kemāl ve şāhib-i cemāl ola yidi yaşımda peygamberlik virile münâcât idüp Haķ Te'ālāya yalvarır. Ol cemāl-i kemālını baña göster didi. Haķ Te'ālā du'āsın kabûl idüp Cebrâ'ıl gönderdi. Didi varasın filân kuyuya girsin otursun aña kuyu içinde rızķın virdüm ve Yûsuf yidi yaşımda olunca haber virdüm. Kuyu içinde ikisini buluşdururam anıñ cemāl-i kemālīñ aña gösterem didi. Cebrâ'ıl 'a.m. ol kuyu[yu] Hûd peygamber 'aleyhisselâm[a] gösterdi. Hûd 'a.m. ol kuyuya gidüp 'İbâdete meşğul oldı. Haķ Te'ālā günde bir nân virdi. Anı yiyüp toyar idi. Biñ ikiyüz yıl kuyuda kaldı. Tā şu zamāna deġin kim Yûsufu karındaşları ol kuyuya indirdiler bir aķ şaķallı uzun boylı kişi gelüp Yûsufa esselāmü 'aleyk yā Nebiāllāh sen Allāh Zülcelālīñ sevüklü ķulusun yā Ya'ķûb [4a] oğlu Yûsuf didi. Yûsuf iyitdi sen beni neden bildiñ didi. Hûd 'aleyhisselâm Zebûr kitābıñ okurken gördüm. Haķ Te'ālā seni anda medħ idüp dimiş ki

¹⁰ Onu götürüp (kör) kuyunun dibine bırakmaya ittifakla karar verince bunu yaptılar (Yusuf 12/15).

Beni İsrâ'ilden Yûsuf adlu bir oğlan yaratsam gerek
Aña cemâl ü kemâl virsem gerek

Görenler zâr-ı hayrân olsa gerek
Yidi yaşında peygamberlik virsem gerek

Dürlü dürlü belâya mübtelâ kılsam gerek
Sonra Mışıra sulţân kılsam gerek

didî. Çünki seni kitâbda böyle buldum. Cân [u] gönülden Saña 'âşık oldum münâcât itdüm ki seniñ cemâlini görem Haq Te'âlâ Cebrâ'îl göndermiş varsın filân kuyuya otursun Yûsufuñ cemâliñ aña anda gösterem dimiş. Şimdi biñ ikiyüz yıldır ki bu kuyuda saña muntazır oturmışım. Bihamdillâh ki Rabbim maqşûdımı virdi. Mübârek cemâlini gördüm dağı tamâm oldı. Ammâ saña bir sorum var. Karındaşlarına söğme gel bu saña gelen belâya şabr idüp [ka]kımağıl. Haq Te'âlâ belâyı sevdiğine virir. Bunu şöyle bil diyüp Hüd secdeye varır. Cânını Haq Te'âlâya teslim ider. Yûsuf gördi kim şaf şaf melekler geldiler. Hûdu yuyup hülle giydürüp bir ata bindirüp götürdiler. Yûsuf melûl u maḥzûn kaldı. Hemân sâ'at Cebrâ'îl 'aleyhisselâm geldi. Haq Te'âlâ saña selâm kıldı. İyitdi ki Yûsuf ğuşsa yemesün yakın zamânda kuyudan çıkarup Mışıra gönderem anda anı sulţân [4b] itsem gerekdir. Atası ve karındaşları ile buluşdursam gerekdir. Anları buña zebun kılsam gerekdir. Bir kaç gün şabr eylesün didi. Yûsuf şaz olup tã'ate meşğûl oldı.

3. Yûsuf ve Bezirgan Mâlik

Eser bundan sonra bezirgan Mâlik'in hikâyeye dahil olmasıyla devam etmektedir.

(...) [5a] Mışır içinde bir beg var idi. Mâlik ibn Tıfr dirler idi ki ulu bâzirgân [5b] idi. Bir gice düş görür şabaḥ mu'abbir katına varır. İydür gördüm düşümde 'Âd oğlu Şeddâdın kazduğı kuyu yanına vardım güneş gelür başım üstüne konar andan koynum girüp bir sâ'at тұrur gene çıkar yerine varur andan üstüme gökden altın la'l ü gümüş (la'l) yâķūt incüler yağar devşürüp aldım ol kuyularına vardım didi. Mu'abbir iydür ol kuyu yanında bir ucuz kul alasın anıñ avcından devlet ü sa'âdet bulasın ziyâde mâl ü sa'âdet bulasın bu devlet saña Ken'ân ilinden ola hem kuluñ dağı

ulu aşl ola imdi tez ola maķāma ve erte maķşûduñ hāşıl ola. Mâlik ibn Ʀıfr yarak girüp Ken‘ân iline gitdi. Ol kapuya yakın gelicek gök yüzünden âvâz geldi iydür ey kişi vaķitsiz geldiñ iki yıl dañı gerekdir kim ol düşün vaķti gele emek çekme evine git iki yıl dañı şabr eyle andan şöñra gel. Ol Mâlik dönüp Mışıra varır iki yıl şabr idüp çünki iki yıl tamām olup varır. Ol maķāma baķar görür aķ kuşlar oturur yakın varıcaķ ķalkup gökyüzüne gitdiler meger ferishtahlar imiş Yûsufa eş olmağa gelmişler imiş. Tiz orada ķondı bir ķuluna şu ķuyudan şu getir didi. Ķul dañı urġān ile ķoħa alup ķuyuya varur ol sâ‘at Cebrā‘ıl ‘aleyhisselām gelüp Yûsufa iydür Ħaķ Te‘ālā seni ķurtardı [6a] ħuru gel ipe yapış ķoħanıñ ipiñ beline baġla tā ki şu şanup seni çıkaralar. Yûsuf iydür yā Cebrā‘ıl beni atama ilterler mi iydür yetmiş yıl gerek kim seni atana buluşasın ammā seni ķardaşlarıñ ķuldur diyü şatarlar. Yûsuf iydür sebep nedir Cebrā‘ıl iydür sebep oldur ki bir aynaya baķdıñ kendi cemāliñi gördüñ iyitdin ki ben ķul olsam baña kimse behā yaturmazdı didiñ Ħaķ Te‘ālā saña behānı bildirdi.

Hikâyenin bundan sonraki kısmında Mâlik’in Yûsuf’u görüp sevinmesi, kardeşlerinin Yûsuf’u görüp Mâlik’ten istemesi ve Mâlik’in Yûsuf’u satın alması anlatılmaktadır.

(...) [6a] Mâlik iydür bende altun gümüş yokdur ammā on ħokuz geçmez aķçe vardır didi eger virürseñüz cümle ‘ayıblarıyla [6b] ķabûl itdüm eger virmezseñüz alıñ gidiñ didi. Anlar dañı rāzı olup Yûsuf [a] on ħokuz geçmez aķçe virdiler.

Ķavlehu

وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ¹¹

Bu Yûsufun ķarındaşları iydür şol şart ile şanarız kim bu maķāmda ķarar itmeyüp gidesin hem dañı elin ve ayaġın baġlınup deve arkasına bindüresin kaçmaya. Yûsufuñ elin ve ayaġın baġladılar deve ortasına bıraķdılar ve yola revān oldılar. Giderken sininlere uğradılar. Yûsuf anda anası ķabrin görüp kendüyi deveden aşığa bırağa. Anası ķabrin ķucar zārı ķılup aġlar ey benim anacıġım ümm-i Raħıl esir oldum. Oġlunu esirgeġıl ķul diyüp beni şatdılar ip ile elim ayaġım baġladılar.

Bunı diyüp zār [u] feryād kılır

Nāgehān ol sin içinde üñ gelür

¹¹ (Mısır’da) onu yok pahasına, birkaç dirheme sattılar (Yusuf 12/20).

İydür ağlama sen han olasin
Hem Mısıra sultân olasin

Bu kısımda, Yûsuf'un annesinin mezarına uğramak için kaçması, kervan ahalisinden bir "kara kul"un Yûsuf'u yakalıp sıkıca bağlaması, Yûsuf'un incinerek Allah'a dua etmesi ve Cebrâil'den kervanı korkutmasını istemesi işlenmektedir.

(...) [7a] hemân dem cihânı zulmet tıtdı yıldırımlar şakıdı gök gürledi yumurta gibi tölular yağdı seller ağıdı az kaldı ki helâk olalar bir araya derilüp ağlaştılar. Mâlik iydür bu bize hışmdır bu gün kim günâh itdi ise disün tevbe kılup suçımız dileyelüm didi. Hemân sâ'at ol kara kul gelüp iyitdi günâhı ben işledim didi. Yûsufu bulıcağ bir iki urdum ol elim dağı tıtmaz oldı. Bize bildim ki bular anıñ içün oldı. Dirilüp cümle Yûsuf katına vardılar zârı kılup suçların dilediler. Yûsuf bunların 'özrin kabûl eyledi. El götürüp du'â kılup ol kara bulut gider gün açılır cihân içi pür-nûr olur çünkü gün toğdı kâmusı şundılar Yûsufıñ elin ayağın çözdiler. Mâlik Yûsufıñ elin ayağın öper üzerine kıymetli tonlar biçüp Yûsufu kendi atına bindürüp çünkü Yûsuf binüp gider iken bunların bir şehre irer.

Hikâyede bundan sonra kervanla birlikte karşılaşacakları üç şehir anlatılmaktadır. İlk iki şehirde Hazret-i Yûsuf'un şehir yöneticilerini ve halkı, Zebûr kitabını delil göstererek İslâm'a davet etmesi ifade edilmektedir.

(...) [7a] cümle halkı kara hindî ve hem kâfirlerdir. (...) [7b] Çünkü buña Ribân halkı gördiler ol Hindî kâfirleri silâh kuşanup geldiler cenk itmege. Kârbân 'âciz kaldı cümlesi Yûsufa yalvarup yine bize senden çâre olur didiler çağırın yakîn gelsünler didi. Pes yakîn gelicek Yûsuf niķâbın getirüp cemâlin ârz ider âh idüben cümlesi yire düşüp bî-hod olur 'ağılları şaşar yine Yûsuf niķâbın indürür cümlesi Yûsuf katına gelüp 'acabâ seni kim yaratdı didiler. Didi kim yerleri ve gökleri yaradan beni ve sizi dağı ol yaratdı siz imâna gelin didi ayı ve günü ve kâmu yıldızları kim yaratdı ise bizi ve sizleri ol yaratdı

Didi küfr terk idüp imâna gelesiñiz
Hakdır dîn-i İslâmı bilesiñiz

Ol halâyık aña imân getirür
Tañrı bu Yûsufu peygamber bilür

Yûsuf bunlara îmanî ve İslâmî ta'lim ider Zebûr kitâbından 'ibâdet idecek miqdârı bildirir. Kilisâların mescidler kılup bütlerin târumâr idecek dağı Yûsuf 'izzetine kârbân halkına üç gün ziyâfet kılup her birine hîl'atler virürler andan Mâlik şehrinden göçüp gider bunlar.

Bundan sonra, diğer şehrin mâlikinin gördüğü bir rüya üzerine Yûsuf peygamberin ve kervanın tazimle karşılanması ve onların şerefine büyük bir ziyafet tertip edilmesi işlenmektedir.

(...) [8a] ol beg kârbânı kondurur dürlü ni'metler ile ziyâfetler kılup ol ferîsteh bu begiñ hâlin ve büt-perest olduğın Yûsufa bildirdi. Ol ta'âmdan pes Yûsuf yimedi kârbân halkı dağı yimedi. Mâlik iydür bu ta'âmdan niçün yimezsiñiz Yûsuf iydür baña büt-peres ta'âmı harâmdır hâşâ kim ben harâm yiyem eger bu kişiler müslümân olup benim Tañrıma taparlar ise bu ta'âmdan yerim. Müslümân olup benim Tañrıma tapmazlar ise yimezem didi. Beg iydür benim dağı tañrılarım vardır varayım söyleyeyim anlara tanışayım eger düstür virürler ise gelüp müslümân olayım Yûsuf iydür tañrı çok olmaz birdir şerîki yokdur ol seniñ tañrı didigin bâtıldır anı adem düzmişdür. Tañrı kimdir gerek zî-rûh gerek gayrı rûhdur küllî ne kadar var ise ol yaratmışdır didi. Yûsuf hele bile varalum. [8b] Benim katımda söyle ne derler göreyim didi turu gelüp Yûsuf ile beg bütlere vardılar. Yûsuf iydürdi bütlere söyleyin işideyim. Bütler pes dile gelüp Haq niyyetine söylediler. Cümlesi es-selâm 'aleyk yâ Nebîallâh didiler yâ Yûsuf Tañrı birdir sen anıñ peygamberisin didiler. Bizi dürkârlar ile kuyumcılar düzer. Her kim bize tapar Allâh andan bezer.

Bunu diyüp cümlesi düşdi yere
Oda yandı şol dem oldı kabkara

Bunu gördi ol beg îmân getirür
Yûsufuñ ayağına yüz sürer

Yûsuf iydür ey kârbân halkı kığır bu kişiniñ ta'âmıñ yiyelüm. Bismillâh diyüp Yûsuf bu ta'âma şundı cümle bile şunup yidiler ol ta'âmı ne deñlü yidiler ise dükenmedi. Çünkü ol beg bunu gör[di] Yûsufa muhabbeti ziyâde oldı. Üç gün bunları konukladı Yûsufa çok nesneler bağışladı. Mâlik iydür gelin göçelüm buna yeter zahmet olduq ol beg iydür eger yüz yıl bunda durup benim yanımdan yiseñüz hiç nesnem

eksilmez. Yūsuf berekâtında eger giderseñiz size göñlüm hoş olmaz gerek iyilük ile gerek yavuzluk ile ben sizi koyuvirmezem zirā Yūsufa ‘âşık oldum bir haṭā göremem cānım çıkar didi. Mālik iydür gelin kaçalum gidelüm Yūsufa bunuñ elinden biz kurtulmazuz [9a] didi. Pes bunlar şabāḥa degin tağlar ve yollar aşdılar. Şabāḥ oldu ol gördi kim kārban gitmiş tez ‘askerin cem’ idüp ardlarına düşdi. Yitişdiler Mālik anı görüben korkdı Yūsufuñ yüzine bakdı. Yūsuf iydür korkma Tañrımla baña қо bunları sen. Eger yüz biñ olursa daḥı bunlarıñ dükelli daḥı on biñ er var. Haḫ Te‘ālā bize yardım ider eyüdür diyüp Yūsuf anlara karşı varır.

Hemān dem Yūsuf yüzünden niḳābın açar
Ol çeri kavmi uğunup geçer

Üç güne dek ol çeri bī-hūş olur
Kendülerden geçüben serhoş olur

Ḳodılar bunları bunda gitdiler
Yürüyüben bir nice menzil eylediler

Fı beyān-ı ‘acīb Yūsuf ‘a.m. ḥüsne mağrūr olup kendi maḥbūblığın şerḥ eyledi.

Didi benden görklü er olmamış
Ana rahminden ciḥāna gelmemiş

Kim bakarsa yüzime ḥayrān olur
‘Aḳlı gider şöyle ser-gerdān olur

Zirā benden güzel ne cān ola
Yüzümi gören bī-cān ola

İşbu fikri çünki Yūsuf eyledi
Haḫ Te‘ālā ḳudretin gör neyledi

Hikāye edilen üçüncü şehirde, Hazret-i Yūsuf’un kendi güzelliği ile gururlandıktan sonra olacaklar anlatılmaktadır.

İmdi kārban ḫalkı yine bir şehre daḥı uğradılar içinde çok cemā‘at gördiler ammā hiç biri bunlara bakmadılar. Malik iydür yā Yūsuf niḳābını gider tā kim bu ḫalk bize ḥürmet kılarlar. Yūsuf niḳābın giderdi yine [9b]

hiç kimse nazar kılmadı hüsnine ve cemâline i'tibâr itmediler. Mâlik iydür
taş bağırlı cemâ'at benim kulumı görenler bî-hüş olurlar ne 'acebdir ki siz
hiç yüzine bakmazsınız anlar iydür

'Aşkî kişiye Hâk virir
Bir kuluñ cemî' 'âleme sevdürür

Dilemezse halkı aña güldürür
Çün işidüp bildi Yûsuf şucını

Baş koyup secdeye diler 'özüñü
Tevbe kılup Tañrıya çok yalvarır
(...)
İmdi anı görmege gitse eyü olmaz
Hüsnile mâl kimseye kıalmaz

Bu nasihatlerden sonra kervanın Mısır'a yaklaştığı ifade edilmekte ve
Nil nehrinde yıkanan Yûsuf'a balığın siper olması hikâyesi
anlatılmaktadır.

Kervan Mısır'a vasıl olunca Yûsuf aleyhisselam

(...) [10b] iki rek'at namâz kıldı. Tañrıya şükr eyledi Hâk Te'âlâ
Cebra'ile emr eyledi ki var uçmağdan hülle al. Yûsuf giysün hocası katına
varsın kul olup şatuldığına melûl olmasın bu şehre anı sulţân itsem.
Cebra'îl 'aleyhisselâm gelüp Hâk Te'âlâ selâm itdi. Bu hülleği giysün
hocası katına varsın. (...) Yûsuf peygamber hülleği giyüp Mâlik'in katına
vardı.

Bu arada süslü elbiseler giyen Yûsuf'un mütevâzi duruşu
anlatılmaktadır.

Hak Teâlâ (...) [11b] yâ Yûsuf pes sen kendüñi hor gördüñ ben dahı
seniñ hürmetini arturdum kıymetini 'âlemlere bildirdüm. Bileler kim
kendüni hor göre ben anı iki cihânda 'azîz kıluram dedi.

Ardından Mısır halkının Yûsuf'un kıymetini arttırması ve Kari'a adlı
bir tüccarın Yûsuf'un şöhretini işidip kırk katır yükü mal ile satın almaya
gelmesi işlenmektedir. Hikâyenin sonun Kari'a Yûsuf'un yüzünü görüp
ona hayran olmuş Yûsuf da peygamber soyundan geldiği sırrını vererek
onu imana davet etmiştir.

(...) [11b] Kâri'a Yûsuf sözün diñledi ĩmân getürüp ne kadar mâl varısa Hâk Te'âlâ 'aşkına üleşdirdi sultânlığın terk idüp Mışırda mücâvir kıldı 'ibâdete ve tã'ate meşğûl olup bâkî 'ömrini Hâk Te'âlânın [12a] kulluğında geçürdi gâh gâh Yûsuf ile buluşup naşihat diñler idi.

Bundan sonra Züleyhâ'nın hikâyesine geçilmektedir.

4. Zelihâ'nın Hikâyesi

[12b] (...) Mağrib vilâyetinde bir ulu sultân var idi adına şâh Tîmûs dirler idi. Cihân hûbların devşürdi nitekim cihad itdi oğlı kızı olmadı miskinlere ve fakırlara 'atâlar virüp du'âlar olur idi. Hâk Te'âlâ aña bir kız viridi be-gâyet maħcûb idi hûsn-i cihân içinde nazîri yok idi yidi yaşına giricek atası yanında yatup uyur iken beñizleyüp turu geldi katı feryâd eyledi. Atası iydür düş mi gördün ağlarsın kızım didi Zelihâ iydür düşümde bir şûret gördüm hûsn-i cihân içinde hiç anıñ gibi olmaya baña kana kana bakdı gönlümü alup beni sevdâya bıraktı delü oldum baña tîmâr eyle didi. Atası iydür ey kızım eger kandedir bilseydim getürüp oğul idinüp seni aña virir idim nidelüm ma'lûm degüldür hele şabr eyle didi. Bunuñ üzerine bir kaç yıl geçdi Zelihâ Yûsufu gine düşünde gördi bir kez Zelihâya selâm viridi seni baña Hâk Te'âlâ helâl kıldı sen benim ben senin oldum didi şakın benden gayrıya meyl itmegil bir yere dañı gönlünü bir gitmegil didi gâ'ib oldı. Gine Zelihâ ağlayu turu geldi zârlılıkla bir kaç beyit söyledi.

Ey düşümde görinen mâh kandesin
Şâh-ı hûbân cân-ı cânân kandesin

[13a]'Âşık oldum dertlü oldum nideyim
Ey benim derdime dermân kandesin

Uykuda geldin göründün gözime
Âşikâre gel ey cânân kandesin

Yine bir dañı gel esirge beni
Ey cemâl-i hûb-ı gülistân kandesin

Pes bu [düş]ü diyüp zârı zârı ağladığın atası gördi. Kızın hâlini ahladı iydür ey kızım ol şüreti gine mi gördün belı gine gördüm didi baña iydür sen benim helâlimsin şakın ğayrıya gönül virme didi. Gine ğâ'ib oldı hayrân-ı ser-gerdân eyledi. Tımûs iydür ey kızım eger bir dahı görürsen şor kanğı vilâyetdendir kimiñ neslidir ve kimiñ oğlıdır ola ki bir çâre bulavuz didi. Pes bir yıldan soñra gine gördi çok zâr kılup çok yalvardı iydür billâh di kimiñ oğlın ilin iklimin kandedir didi söze gelüp iydür ey kız ben Mısıra sultân Ya'kûbuñ oğlu Yûsufum Ken'an ilindenim eger beni ister iseñ Mısırdı bulasın didi gine ğâ'ib oldı. Kız uykusından uyanup tıru geldi atasına varup iydür ey cânım baba ben ol şüreti bildim hâlini şordum baña haber viridi. Ya'kûb oğlu Ken'an imiş Mısır içindeki key olan sultân imiş .

Söyledi kamu sözün bir bir baña

İmdi çâre kılayım irişem aña

Atasına bu kerre ğâyet müşkil oldı zîrâ Mısıra bundan Mısıra altı aylık yoldır gice gündüz gitmek ile gerekdir kim Mısıra varalım bu yâhud [13b] muhâldir meger sen aña âhıretde iresin bu sözden vazgil didi. Çevre beglerden elçi gelmişdir seni isterler ihtiyâr elinde olsun her kimi kabûl idersen seni aña vire didi kız iydür ey baba baña andan ğayrı kimse gerekmez beni aña ulaştır yoħsa ben kendime kıyarın anın yüzünden ğayrıya bakmazam hançere düşüp helâk oluram didi. Atası iydür ya bu gelen elçilere ne diyelüm kız iydür benim hâlim hod bilürsin ol şüreti gördükte uşşum gidüp düşerim bilmezem ol şüret ferişte midir yoħsa cin midir perri midir sen anlara di ki ğâh ğâh nesne tüter hiç çâre bulamadık varsunlar gitsünler didi di bunu işidüp gideler. Tımûs iydür kızım eyü tedbîr eylediñ öyle idelüm diyüp elçilere haber gönderdi bu[nı] işidüp cümlesi gitdiler andan soñra kız yine iydür imdi seniñ için ne itmek gerekdir. Kız iyitdi Mısır sultânına elçi gönder iyit kim kızım seni düşünde görmüş saña 'aşık çevre yañadan sultânlar ve sultânzâdeler isterler hiç meyl itmez birine ancağ sizi ister biz dahı sizleri lâyıq görüp hazretiñize i'lâm olundı emînidir ki sizlere müyesser ola didi. Elçi dahı Mısır sultânına varup Mağrib sultânının haberin bildirdi. Mısır sultânı dahı cân u gönülden 'aşk kabûl idüp elçiye hulleler giydürüp bahşişler viridi.

Hikâye Züleyhâ'nın Mısır'a gelmesi ve evlendiği kişinin rüyasında gördüğü kişi olmadığını anlamasıyla devam etmektedir.

Ardından Yûsuf'un Mâlik tarafından pazara çıkarılması, Züleyhâ'nın onu köşkünün penceresinden görmesi ve Sultan vasıtasıyla satın alması anlatılmaktadır. Mâlik, Yûsuf ile vedalaşırken onun alnında bir nur görmüştür.

(...) [16b] Mâlik Yûsufuñ yüzine bakup alnında bir nûr gördi iydür bu alnındaki berķ uran nedür didi Yûsuf iydür eger kimseye dimez iseñ saña diyem didi. Mâlik iydür yerleri gökleri yaradan Tañrı haķķiçün kimseye dimem didi. Yûsuf iydür bu nûr iki cihân faħri Muħammed Muştafa nûridır benim alnımd[adır] ve emānettir. Çünki ol dünyāya Aña varır ğayrı kimseye varmaz Mâlik iydür ya sen peygamber nesli misin kimiñ oğlusun. Yûsuf iydür ben İbrāhim peygamber nesliyim Ya'ķûb peygamberin oğlu Yûsufum didi. Mâlik bunu işidicek fiğān eyledi iydür nice bilmedim seni atana ulaşıduramadım didi Yûsuf iydür bunda hikmet vardır sen hîç tınma didi. Mâlik iydür imdi senden dilegüm vardır kabûl eyle didi kızlarım çok oldu oğlum olmadı du'ā kıl baña Haķ Te'ālā oğul virsün didi pes Yûsuf el kaldırup du'ā kıldı Haķ Te'ālā ol kişiye kırķ oğul virdi çok yaşayup yerin tıtdılar.

5. Yûsuf Sarayda

Yûsuf artık Sultan'ın sarayında bulunmaktadır. Bu bölümde Züleyhâ'nın Yûsuf'un ilgisizliğinden şikayet etmesi ve hâlini putlarına anlatması işlenmektedir.

(...) [17b] iy Zeliħā ne vakit ise Yûsuf seniñdir bunu kendi hâlinde ķo bundan ħarām gelmez peygamber oğlu peygamberdir diyüp cümle yire düşüp päre päre oldılar Zeliħā iydür bunlara ne oldu Yûsuf iydür Tañrı ħışm eyledi bunlara tapanları Allāh sevmez Zeliħā iydür Tañrıña di eger gerçek ise bu bütleri bütün kılun Yûsuf dudağın depretdi bütler bütün olup toğru gelüp Lā ilāhe ilallāh Yûsuf Nebiullāh didiler Zeliħā görüp ħayrān oldu Yûsufa 'aşķı daħı ziyāde oldu.

Züleyhâ, Yûsuf'un kendi yüzüne bakmadığı için ona gönlünün akmadığına kanaat getirmiştir. Dadısının tavsiyesi ile bir saray yaptırmış ve içini süsletmiştir. Bu sarayın yedi kapısı bulunmaktadır. Bundan sonra

Yûsuf'un saraya davet edilmesi ve Züleyhâ'yı reddetmesi anlatılmaktadır.

(...) [20a] Kaçuban kapuya segirdüp varır
Zelihâ ardınca düşüp yalvarır

Segirdüp Yûsuf hemân dem kaçır
Bağlu kapuları Hâk aña qarşu açar

Yidi kapu hep açıldı yer yerin
Altı kapudan geçer geçer Yûsuf hemîn

Bir kapu kaldı çün irişür
Zelihâ dahı ardınca yitişür

Yitişdügi dem Yûsufuñ etegin tutar
Yûsuf dahı kendözin taşra atar

Çekdiği dem art etegi yırtılır
Birisi Zelihânuñ elinde qalır

Bu hadiseye Sultan'ın şahit olması iki aylık bir bebeğin dile gelerek doğruyu göstermesi ve Yûsuf'un temize çıkması anlatıldıktan sonra eser, kadınların parmaklarını kesme hikâyesi ile devam etmektedir.

(...) [21b] İllâ bunu dinleyenlere Hâk Te'âlâ çok şevâb virir Hâk Te'âlâ bunu Muhammede medh idüp gönderdi kıssalardan görklüsidür bu didi İbn 'Abbâs rağıyallâhu anh rivâyet idüp iydür Mısır hâtunları ya'nî bunlar kırk hâtun idi ittifâk eyler bir araya gelüp Zelihâ ile Yûsufu qolaşdılar. İyitdiler ne revâdur ki Zelihâ sulţân hâtunu ola bir qulına gönül vire kendüyi 'âleme nâdim eyleye hergiz biz anuñla oturmıyalım çağırırsa qatına varmıyalım didiler. Bunların qolaşduğun Zelihâ işidir âdem gönderüp bunları çağırır kendü sarâyına cümle gelürler ve da'vet olunan hâtunlar kırk idi ve ol kırkın içinden levn idenler üç hâtun idi. Zelihâ bunlar içün dürlü vesâdeler ve döşemler dizdi Zelihâ (bu) bunların ellerine birer keskin bıçak ile birer tırunc virir andan soñra Yûsufa gel diyü Yûsuf gelicek hâtunlar tıruncı bıçak ile keseyim dirken gözleri Yûsufu gördükde cemâline hayrân olup tırunc diyü ellerin kesdiler.

Yûsuf ol kadar Һesnâ idi kim şokağda giderken yüziniñ ziyâsı dīvârlara lem‘ân iderdi güneş şuya urduğda şuyun etrâfında olan dīvârlara ve gayrıya lem‘ân itdiği gibi ol hâtunlar Yûsufuñ cemâlin gördükde içlerinden birisi vefât [22a] itdi diyü rivâyet olundu.

Kemâ ҡālallāhu

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا
وَقَالَتْ أَخْرِجْنَ عَلَيَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا
مَلَكٌ كَرِيمٌ¹²

Bu hadiseden sonra Yûsuf’un Züleyha’yı tekrar reddetmesi ve zindana atılması işlenmektedir.

6.Yûsuf Zindanda

(...) [22b] Sulţāna Һaber gönderdi iyitdi ki elbette bu oğlanı yanımdan gidersin ya zindāna bırağasın veya helāk idesin yohsa ben helāk oldum bu oğlanıñ cefâlarından. Aşlâ benim emrimde olmaz sözimi kulağına tutmaz didi. Sulţān iyitdi ben oğlanda suç bulmadım nice helāk ideyim lâkin bir kaç gün zindāna eltün¹³ dursun didi. Zeliĥānıñ [23a] çün murādı bu idi kim zîrâ gördi Yûsufuñ Һüsni Mısır hâtunlarına fâş oldu nâgâh izlâl idüp Yûsufu kendüye uydurular diyü zindāna bırağmağlık murād eyledi. Bir büyük şandık düzüp Yûsufu içine koyup zindānâ gönderdi. Lâkin zindānıñ dīvârından bir küçük delik deldirdi şabra ٲâqati olmadığı vakit ba’zen varup bakmak için. Hemân dem Sulţān sarāya gelüp Zeliĥāya Yûsufu nitdin didi Zeliĥâ zindāna gönderdim diyü cevâb virdi. Sulţān iyitdi hem şuçlusun ve hem güçlüsün didi. Zeliĥâ iyitdi evvel ben ne itdim anıñ cemâline ‘aşık oldum şabr idegördüm olmadı âĥir zindāna gönderdim didi Melik daĥı Zeliĥāyı boşdı. Zeliĥâ daĥı cemî‘ varın Yûsuf ‘aşkına yağma on sekiz yıl bir odada oturup Yûsuf derdinden ağlar idi

¹² Aziz’in karısı, kadınların dedikodularını duyunca onlara davetçi gönderdi; yaslanmaları için yasdıklar hazırladı ve onlardan her birine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyvelerini soyarken Yûsuf’a), “karşılarına çık!” dedi. Kadınlar Yûsuf görünce güzelliği karşısında şaşırıp kaldılar. Bu yüzden ellerini kestiler ve “Aman Allahım! Bu bir beşer değil, bu ancak sekçin bir melektir!” dediler (Yusuf 12/31).

¹³ “İltün” kelimesi “eltün” şeklinde harekelenmiştir.

âhîr gözsiz oldu mâlî ve hüsni gitdi bir na'îf gözsiz kırıcak oldu. Pes Yûsuf gice gündüz fâ'ate meşğûl olup zindânın içi nûr ile tıldı ehl-i zindân cefâlarda iken Yûsuf qademinde şâd oldılar. Bir gün Cebrâ'îl 'aleyhisselâm geldi didi Hâk Te'âlâ saña selâm kıldı Yûsuf guşşa çekmesün az qaldı kim zindândan çıkarım anı Mışıra sulţân idem diyü buyurdi ve düş ta'bîrin saña mu'cizât virdi.

Bundan sonra Yûsuf'un zindanda iki kişinin düşlerini yorması ve bu yorumların gerçekleşmesi anlatılmaktadır. Bu kişilerden biri idam edilmiş diğeri ise sultan katında muteber olmuştur.

(...) [24b] ol biri Sulţân katında gâyet mu'teber oldu ammâ Hâk Te'âlâ Yûsufu unuttırdı. Yedi yıl geçdi añmadı ammâ muqaddem beş yıl geçmiş idi mucmû' on iki yıl oldu. Hâk Te'âlâ iydür yâ Yûsuf çünkü beni qoduñ çıkmağı gayrdan istedin gör niçe olduñ didi ya'nî yâ Yûsuf sen beni unuttuñ ben de seni unuttum didi. Yûsuf günâhın bilüp istiğfâr itdi Hâk Te'âlâ tövbesin qabûl itdi Sulţâna düş gösterdi. Sulţân Mışır 'ulemâsın cem' idüp düşini didi hîç kimse cevâb virmedi.

Kemâ qallâhu Te'âlâ

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعٌ سُتَبَلَاتٍ خُضَرٍ وَأُخَرَ
يَابَسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُءْيَايَ إِن كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ¹⁴
قَالُوا أَضْعَافٌ أُخْلَامٌ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأُخْلَامِ بِعَالَمِينَ¹⁵

Ol sâ'at [25a] şarâb-dârın hâtırına geldi Sulţân önünde baş koyup iyitdi ey Sulţân ol vakit kim baña hışm idüp zindâna qoduñ anda bir kişi var idi düş ta'bîrine kâmilidir seniñ düşine ol cevâb virür didi. Sulţân iydür var getür anı şarâb-dâr Yûsufa gelüp 'özür dileyüp iydür unutmuşam aşlâ hâtırına gelmedi seni Sulţâna dimek. Lâkin şimdi Sulţânın hâceti oldu seni didim gel gidelüm Sulţân seni istedi. Yûsuf iydür bu qadar zindan çekmek Hâkqın taqdîri idi.

Kemâ qalallâhu Te'âlâ

¹⁴ Kral dedi ki: "Rüyamda yedi arık ineğin yedi semiz ineği yediğini gördüm. Ayrıca yedi yeşil ve bir o kadar da kuru başak gördüm. Efendiler! Eğer rüya yorumluyorsanız bu rüyamı da bana yorumlayın." (Yusuf 12/43).

¹⁵ Adamlar, "Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşleri yorumlamayı bilmeyiz" dediler (Yusuf 12/44).

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ اَسْتَخْلِضُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ آمِينَ¹⁶

Çün Yūsufuñ çıkmasına sebep bir gün zindānda Yūsuf ‘aleyhisselāmıñ hālī gāyet dayyık olup cānı şıkıldı başını göge diküp didi. Yā İlāhi hālilīñ İbrāhim ‘aleyhisselām hürmetine ve oğlu İsmā‘il ve İshāk hürmetine ve İshākıñ oğlu ‘İş ve ve Ya‘kūb hürmetine ben kulum merķamet eyle diyüp tazarru‘ niyāz eyledikde fi‘l-hāl ahsen şüretde bir kimse zühūr idüp durdı. Yūsuf ‘aleyhisselām yā kimsesin niçe kimsesin didikte ol kimse didi yā Yūsuf Cebrā‘ilim Yūsuf iydür bu maħal ‘aşiler mücrimler mekânıdır, Cebrā‘il iydür Haķ Te‘ālā beni saña irsāl eyledi ve saña selām gönderdi benim Yūsuf kulumı dört belāya mübtelā kıldım şabr eyledi az kıldı kim anı zindāndan çıkaram. Öñüsi kuyuya ibtilā eyledim. [25b] İkinci kıl eyledim. Üçüncü imrā¹⁷-i ‘azize ya‘nī Zeliḥāya eyledim. Dördüncü zindān ile eyledim. Cümlesine şabr eyledi. Velḥāşıl Yūsuf ‘aleyhisselāmıñ bu belālara mübtelā olması rü‘yā ile āhir necātına sebep gine rü‘yā ile oldu. Cebrā‘il ‘aleyhisselām zindāna geldikde Yūsufuñ cefāsına bir gün kalmış idi.

Ardından Yūsuf peygamberin Sultan’ın rüyasını yormak üzere çağırılması ve Sultan’ın katına çıkmak için hazırlanması anlatılmaktadır.

(...) [26a] Sultān Yūsufuñ cemālin görüp hayrān oldu. Lākin sultān yetmiş dil bilürdi. Her biri ile Yūsufa söyledi. Yūsuf cevāb virdi. Ammā Yūsuf lisān-ı ‘İbrī ile tekellüm idüp Sultān añlamadı. Bu ne dildir didi. Yūsuf iydür ceddım İbrāhīm ve İshāk ve babam Ya‘kūb lisānıdır didi ve lisān-ı ‘Arabī ile söyledi. Añlamadı ve bu ne dildir didi. Yūsuf iydür İsmā‘il lisānıdır ol vaķt Sultān senden ‘ākıl kimse yokdur didi. Andan soñra iydür ey Yūsuf ben bir düş gördüm. Nıl keşf oldu ya‘nī şuyı iki şak oldu. İçinden yedi dişi şıgır çıkdı. Ol şıgırlar gāyet semiz ve beyāz ve ol kadar südli ki memelerinden süd yere şu gibi akar ve andan soñra Niliñ şuyı kurudu balçık oldu. Ol balçıktan yedi ayrık şıgır çıkdı. Ol şıgırların kelp dırnağı gibi dırnakları var ve ağızlarında ḥortumlar var ve büyük dişleri [26b] var ve ol arık şıgırlar ol semiz şıgırları ḥortumu ile ve dişleri ile pāreleyüp yerler ve andan soñra bir kökde bitmiş yedi yeşil başak ile

¹⁶ Kral dedi ki: “Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim.” Onunla konuşunca. “Bugün sen katımızda yüksek yeri olan, güvenilir birisin” dedi (Yusuf 12/54).

¹⁷ “Ümera” kelimesi imrā şeklinde harekelenmiştir.

yedi kurumuş başağ gördüm. Ya'nî mecmû' bir kökden ve bir dânededen bitmiş ol yedi kurumuş başağ yedi yeşil başağa dârilup ifnâ dirüp yidi. İmdi sen bu düşe haber vir didi. Yûsuf iydür ey Sulţân evvel yedi yıl bolluğ olur şöıra yedi yıl kıtlıq olur. Ol yedi yılda olan tağıl şamanile ve başağıle ma[h]ze[n]lere taldurasın. Şamayın¹⁸ de hayavânlar zahîre olsun. Şöıra kıtlıq olan yedi yılda ehl-i Mısır ol tağıl dögüp yerler ve şamanını hayvânata virürler. Başağıle anbâr itmede hikmet bu imiş ki buğdâyın dânesini gılıfı içinde böcek yimez imiş. Evvelki yıl yağmur olmaz ve Nîl aşmaz ve merkebler anırmaz ve öküzler bağırılmaz ekinler kûrur az nesne olur. Şöıra ekilenden hiç nesne hâşıl olmaz. Evvelden şakladıklarını yer yer şöıra hiç nesne bulunmaz. Halk 'âciz olalar didi. Pes sulţân Yûsufu ta'bîrin begendi. Memleketde sen 'âkil kimse gel baña vezîr ol didi. Yûsuf kabûl itmedi. Âhireti dünyâyâ şatmazam didi. Ol günlerde Kıtîr 'aziz ya'nî vezîr sulţân vefât itdi idi yâhud melek 'azl itdi idi. Eşah olan vefât itdi idi.

7.Yûsuf'un Mısır'a Sultan Olması

(...) [27a] Sulţân cemî' memleketi Yûsufa ısmarladı. Mülk-i tâcını ve mülk-i eşvâbını ve mülk-i sarâyını ve sâ'ir salţanatını Yûsuf 'aleyhisselâma virüp kendi gayrı mahallleye ya'nî başka sarâyâ çekildi. Ol zamânda 'âdet olur idi kim her kim tohum ekse yarısın beglige alurlardı. Yûsuf bir büyük ev yapırdı. Ol yılda hâşıl olanı ol eve kodi. Boş kalan yerini hâtun alup taldurdu. İkinci yıl andan büyük bir ev dahı yapırdı. Ol yıl hâşıl olan ile anı dahı doldurdu. Bunuñ üzerine üç yıl geçdi. Yûsuf buğdây ile evler anbârlar taldurup 'aziz oldu. Sulţân şu başılığı dahı Yûsufa virdi. Tahtını ve hazîne[y]i ve leşkeri ya'nî tâcını ve mührini [27b] ve kılıcını ve eşvâblarını ve sarâyını ve cemî' mâ[l] [ü] mülküni ve sarâyında olan devş[ir]melerini Yûsufa virdi. Çünki sarâyın beytlerinde otuzar kat döşeme var idi ve otuzar kat döşemeniñ üzerinde otuzar maqat döşeli idi. Cümlesini Yûsuf 'aleyhisselâma virdi ve ısmarladı. Sulţân iydür ki ben şeyh oldum. 'Azl ü naşb ü hükm-i hükümât seniñ olsun didi. Yûsuf tahta çıkup 'adlile halka hükm eyledi. Ucuzluk yıllar geçüp kıtlıq yıllar geldi. Şol kadar oldu kim sekiz yüz dirhem buğdây biñ akçeye çıktı.

¹⁸ Saman kelimesinin bu şekilde çoğul yapıldığı düşünülmüştür.

Yūsuf diledikçe şatup hazīneler doldurdu. Beglere şatup fakīrlere şadağa iderdi ve hem bir kimse buğdāya geldikde harcı kadar virür idi. Ziyāde virmez idi. Ya'nī bir kimseniñ beş kile buğdāy harcı olsa da on kile istese gine beş kile virir idi. Evvelki yıl altūnların ve gümüşlerin aldı. İkinci yıl cevāhirlerin ve kumāşların aldı. Üçüncü yıl 'ağarların bağların ve bakçelerin aldı. Dördüncü yıl dābbelerin ve cemī' hayavānların aldı. Beşinci yıl kulların ve cāriyelerin aldı. Altıncı yıl oğulların ve kızların aldı. Yedinci yıl kendülerin aldı. Zīrā anların şerī'atinde hūr olan kimse kendüyi kul gibi itmek cā'iz olurdu. Mısır memleketinde hīç nesne kalmadı. Cemī'si Yūsufuñ oldu. Āhır halkıñ nesnesi kalmadı kim tahıl alalar. Yedi gün [28a] on gün ta'am bulmadılar. Cem' olup bir araya gelüp tanışdılar ki buğdāy almağa bir nesnemiz kalmadı. Meger oğlumuzu ve kızımızı Yūsufa şatavuz didiler. Yoħsa açlıktan helāk oluruz diyü cümlesi bu söze rāzī olup Yūsuf katına geldiler. Hāllerini ifāde itdiler. Yūsuf iydür hep şehirden taşra çıkan ben dahı çıkayım göreyim behāsı ile alayım didi. Mısır halkı oğlu ve kızı ile ağlaşu ağlaşu şahrāya çıkdılar. Birbiriyle esenleşüp öpüşüp koçdılar. Vakt ol ki aramızdan begendügin ala. Biri birimizden ayıra diyü feryād idüp ağlaşdılar. Yūsuf bunları görüben şabr idemeyüp ağladı. Çünkü Yūsuf 'aleyhisselām da üç kere kö[le]lik vāqı' oldu idi. Ol kisi qarındaşları kapuya atdıkdā güldi. İkinci qarındaşları şatdıkdā güldi. Üçüncü zindāna ilkāsında güldi. İyitdi ki İlāhī Mısır halkıñ baña kul idecek idi ne olaydı beni kul itmeyeydin didikde Hāk Te'ālā hitāb idüp iydür ki sen kul olmadın kulların acısın bilmedin dir. Andan Yūsuf kamosın şatun alup āzād itmek niyye[t]le behālarına buğdāy virdi. Yūsuf 'aleyhisselām Mālike iydür bütün Mısır halkı mālī ile evlādları ve kendüleri bize kul oldu. Nidelüm didikde Mālik iydür her ne ki işlersen [28b] rāy ve hüküm seniñdir. Nice murād idersen öyle işle didi. Çünkü Mısır halkı cümlesi Yūsufuñ kulu olmasında hikmet bu imiş ki Yūsuf kul iken cümlesi almak murād iderlerdi. Onuñçün cümlesini Hāk Te'ālā Yūsufa kul itdi. Pes Mısır dilediler ki olar yine gideler Yūsuf iydür gitmeñ. Sizin ile sözüüm vardır didi. Bunlar iydürler eyvāh Yūsuf pişmān oldu da eger buğdāyı girü alursa bizim hālimiz nice olur didiler. Yūsuf iydür bilenler bildi bilmeyenler bilsünler ben Ya'kūb peygamberin oğlu Yūsuf. Kulluğ acısın tatmışam. Korkman siz kim ben sizi kul idüp kullanmam. Ol beni kul iken sultān iden hürmetine cümleñizi āzād iderim didi. Çünkü bildiler bu sultān ğayrı sultānlar gibi zālīm degildir.

Peygamber oğlu peygamberdir. Diyü şād olup feraḥ oldılar. İmdi ma'lûm ola kim Yûsuf Mısır ḥalkın şatun aldı. Kûl idinmedi rû görmedi. Kullanmadan kamusun âzād eyledi. Ḥaḳ Te'âlâ Kerîm Raḥîm pâdişâhdır. Ḥâşâ anuñ kereminden degildir kim bizim az kulluğumuz görüp çok raḥmetler idüp ṭamûdan âzād eylemek ile âzād eyler. Çün Mısır ḥalkınuñ gine taḥıl[ı] dükendi. Anbârlarda taḥıl kalmayup kırk gün kaldı ki yeñi buğdây irişe ḥalk ziyâde acıkdılar. Yûsufuñ kapusına geldiler. Yûsuf el getirüp Ḥaḳ Te'âlâya münâcât [29a] idüp zârlıkla ağlayup Mısır ḥalkı için yalvardı. (...) Çünki bu vechile münâcât kıldı. Ḥaḳ Te'âlâ Cebrâ'îli gönderüp iydür ki Yûsuf cemâlini Mısır ḥalkına göstereyin. Şöyle tıyalar kim cihân ni'metlerin 'arz itseler kabûl kılmayalar. Yûsuf bu ḥitâbı işidüp sevindi. Bir eyüce yere çıkdı. Niḳâbın yüzinden giderüp cemâliñ Mısır ḥalkına gösterdi. Çünki Yûsuf 'aleyhisselâmıñ yüzi ol kadar ḥüsnâ idi ki bir kimse yüzine nazar eylediği vakitte aynaya bakar gibi kendi yüzini görür idi. Mısır ḥalkı cümlesi ḥayrân olup bî-huş oldılar. Kırk gün gönülleri yemek ve içmek istemedi. Deve gibi kükreşüp yürüdiler. Kırk günden soñra taḥıl yetişüp ucuzluk oldu. Ḥaḳ Te'âlâ ol kıtlığı bolluğa döndürdi. Şād-mân olup Ḥaḳ Te'âlâ ḥazretlerine şükr kıldılar. Beşâret kaçan kıyâmet günü ola cümle ḥalâyık aç şusuz zebûn olalar. Ḥaḳ Te'âlâ cemâl nûrın mü'minlere göstere cümlesi 'âşık ve ḥayrân olalar. Hiç yemek ve içmek istemeyeler. Hemân murâdladı. Ḥaḳkıñ cemâli ola anı dileyeler.

8.Yûsuf'un Yâkub ile Buluşması

(...) [29b] Pes Yûsuf Ya'kûbdan ayrılalı yigirmi beş yıl geçdi. Atasınıñ haberin işitmedi. (...)Âḥir kıtlık Kenân iline geldi. Ya'kûb işitdi kim Mısırda bir yüzi niḳâblı peygamber nesli kişi buğdây şatar imiş. Varın andan şatun taḥıl alın. Ammâ çok çok Yûsufi sorun. Ol ki anda bulasız didi. Oğlanlar ta'accübde kalup Ya'kûba kaçıldılar. Daḥı Yûsufu unutmaz mısın didiler. Ya'kûb iyitdi. Oğlanlar şâzlık ṭamarlarını depreşür. Umarım ki Yûsufumı yakında bulam didi. [30a] Andan on kardaşlar on iki deveye yağ yükledüp Mısıra rāhî oldılar. (...) Yûsuf daḥı kapulara âdem koyup dimiş idi kim eger Ya'kûb oğlanlarından bir kimesne gelür ise baña getüresiz dimiş idi. Çünki bunlar kapuya geldiler.

Kemā ḳālallāhu Te‘ālā

وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ¹⁹

Şordılar ki bunda bir yüzi niḳāblu kimse taḥıl şatar imiş var mıdır didiler. Bunlar iyitdiler siz kimiñ neslisiz. Anlar iyitdiler kim İbrāhim ‘aleyhisselāmıñ oğlu İshākıñ İshāḳ ‘aleyhisselāmıñ oğlu Ya‘ḳūbuñ oğullarıyız didiler. Kapucılar iyitdiler ki Melik sizi ister. Gelin varalum didiler. Gelüp Yūsufa ḥaber virdiler. Yūsuf taşra çıkup bunları gördi. Şāz olup bunlara iyitdi. Siz kimiñ oğlınız didi. Ya‘ḳūb peygamber oğluyuz didiler. Yūsuf iyitdi yavu ḳıldır oğlunu buldu mı ḥālī nedir didi. [30b] Anlar iyitdiler. Ne bulsun ḥaberin daḥi olmadı. Anuñ ḥasretinden ağlayu ağlayu iki gözsüz oldu didiler. Yūsuf ṭurmayup ağladı. Diledi kim ḥışm eyleye. Fī’l-ḥāl Cebrā’ıl ‘aleyhisselām gelüp iydür eger bunlar yazıklık itdiyse sen eylik eyle didi. Ya’nī yā Yūsuf sen kerımsin ziyādesiyle anlara ikrām eyle didi. Diledi kim kendüñi bildüre. Andan soñra kendü kendiye didi kim bir ḥācete geldiler. Vakt ola utanalar ḥācetlerin dimeyeler diyü şabr eyledi. Yūsuf iydür atañız işi nedür didi. İyitdiler ki gice gündüz ‘ibādet itmekdir. Ulu peygamberdir gine Yūsuf iyitdi kime peygamber gine gelmişdir. İyitdiler Tañrı Te‘ālā ḳullarına. Gine Yūsuf iyitdi Mışır ḥalkı Tañrı ḳulları degil midür bunları niçün da‘vet itmez. İyitdiler ḳatı ḳoca ve hem gözsüz didiler. Yūsuf iydür ne sebebdan gözsüz oldu. Anlar iyitdiler. Bir kūçek oğlu var idi. Adı Yūsuf idi. Ḳamumuzdañ anı ziyāde sever idi. Nāgāḥ ol belürsüz oldu. Ol vāḳitden berü ağlayu ağlayu gözsüz oldu didiler. Yūsuf iyitdi ya siziñ gibi yigit oğlanları olan kimse bir kūçek oğlan içün neye ağlar. İyitdiler ol ḡāyet maḥbūb idi. Hem ‘aḳlı fikri bizden ziyāde idi. Hem anuñ altı kız ḳarındaşı var idi. [31a] Anlar ağlarlar. Ol daḥı şabr idemeyüp ağlar. Bir ev yapırmışdır adına beytü’l-aḥzān dirler. Her gün ol eve girüp körpe ḳuzum diyü ağlar. (...)Yūsuf bunlardan kendü ḥaḳḳında eyü söz işidüp merḥamet eyledi. (...) Beşāret (...) ‘ayıbların yüzlerine urmadı. Ḥāşā Ḥaḳ Te‘ālānıñ kereminden kim bizim az ḳulluğumuz görüp ‘aybımızı yüzimize ura urmaz. (...) Pes Yūsuf anları yanına çağırup şordı kim ḥācetiñüz var mıdur. İyitdiler kim ilimizde ḳıtlık oldu. Buḡdāy almağa geldik didiler. (...) Andan ne getürdiñiz anlar daḥı getürdikleriñ ‘arz eylediler Yūsuf bunları ḳabūl ḳıldum dir.

¹⁹Yūsuf’un kardeşleri (taḥıl almak üzere) gelip huzuruna girdiler. Kardeşleri onu tanımadıkları halde Yūsuf onları tanıdı (Yusuf 12/58).

Ḥazîneme lâıyık degil ise de dağı beşâret çünkü kıyâmet günü ola mü'minler maşşer yerine gele Ḥaḳ Te'âlâ iydeceğün geldiñiz ey mü'minler iydeler Cennet umageldik. Ḥaḳ Te'âlâ iyde ne getürdiñiz İlähî az nesne [31b] getürdük. Ol sehville ve taḳşîrât ile olan 'amelleri 'arz eyleyeler. Ḥaḳ Te'âlâ iyde bunlar benim ḥazîneme lâıyık degildir ammâ bu az 'amelleriñizi çoğa şayup ḳabûl ḳıldım dir. Zîrâ ben Kerîm Râḥîm pâdişâhım diye.

Bundan sonra Yûsuf'un develere buğday yükletmesi, kardeşleriyle birlikte yemek yemesi ve Bünyamin'e gerçeğı söylemesi işlenmektedir. Ardından Yûsuf'un Bünyamin'i alıkoyma hikayesi anlatılmaktadır.

(...) [33a] Varın eviñize gidiñ. Babañıza oğluñ uğrılık itdi Sulṭân anı tıtdı virmedi diyıñ didi.

Kemâ ḳâlallâhu Te'âlâ

ارْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ²⁰

Yehūdâ ḳarındaşlarına iydür siz varıñ gidiñ ben bunuñ ile durayım. Atañıza buyuruñ görüñ didi. Bünyâmin ile Yehūdâ ḳalup ḳalanı gitdiler.

Bundan sonra Yâkub'un hasreti ve Yûsuf'un kardeşlerini affetmesi anlatılmaktadır.

(...) [34b] Yûsuf iyitdi bugün size melâmet olmaḳ yokdur. Şuçuñuzu bağışladım didi. Dağı şuçuñuzu bağışlayıcı Ḥaḳ Te'âlâdır.

Kemâ ḳâlallâhu Te'âlâ

قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ²¹

Kıyâmet gününde Ḥaḳ Te'âlâ ḳullarına iyde hîç bilürmisiñiz ki dünyâda ne işledüñüz mü'minler dağı günâhlarını iḳrâr ideler. Ḥaḳ Te'âlâ iyde Yûsuf za'ifliğince ḳarındaşlarınıñ günâhların bağışladı. Ben kim ḳavî pâdişâhım siz ki günâhlarıñızı iḳrâr idesiz. Ben de keremimle bağışladım diye.

²⁰ Babanıza dönün ve deyin ki: "Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti." (Yusuf 12/81).

²¹ Yûsuf şöyle dedi: "Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir." (Yusuf 12/92).

Ardından Yûsuf'un gömleği ile Yâkub'un gözlerinin açılması hikâye edilmektedir.

(...) [35b] gönli feraḥ oldu. Görmez gözleri gördi. Ḥaḳ Te'âlânın mevfiyy nûrun mü'minler bildi kâfirler bilmedi. Zîrâ mü'minler Tañrı dostıdır. Kaçan mü'minler cân nez'ine düşer. Ḥaḳ Te'âlâ İslâm nûrın vire. Mü'minler cân acısın duymayalar ol nûrın şafâsından.

Bu arada Yûsuf'un Kenan vilayetine altın, gümüş ve buğday ulaştırması ile Yâkub'un Kenan ilinden ayrılıp Mısır'a doğru yola çıkması anlatılmaktadır. Yûsuf görkemli bir şekilde babasını karşılamış ve kendi tahtına oturtmuştur. Ardından Yâkub'un yirmi sekiz yıl daha yaşadığı ve vefat ettiği ifade edilmektedir.

Eserde bundan sonra söz tekrar Züleyhâ'ya getirilmiş ve herşeyini kaybetmiş olduğu hikâye edilmiştir. Son olarak "Tanrıdan korkup nefesine sabır idüp kendüni sakınan kişi kul iken sultan olur. Tanrıdan korkmayup nefesine uyan kişi sultan iken kul olur." ifadeleriyle Yûsuf'un yoluna çıkması ve bu vesileyle kavuşmaları anlatılmaktadır.

(...) [40a] Ḥaḳ Te'âlâ Zeliḥânın 'aşkın Yûsufa Yûsufun Zeliḥâya virdi. Hemân Yûsuf göricek şöyle 'âşık oldu ki Zeliḥânın 'aşkı anuñ yanında nesne degil idi. Zîrâ 'aşk evvel Âdeme geldi Havvâyı göricek 'âşık oldu. Pes Zeliḥâdan ikrâr alup nikâh itdiler. Ammâ Zeliḥâ Yûsufa yakın gelmez. Ne vaḳt kim Yûsuf Zeliḥâya yakın olup 'aşk yazırlık itmek dilese Zeliḥâ râzı olmaz kaçır hattâ Yûsuf bir gün diledi kim Zeliḥâya el şuna. Zeliḥâ segirdüp kaçdı Yûsuf ardına düşdi. Yetişdi ard etegin tutup çekdi ard etegi yırtıldı. Zeliḥâ iydür yâ Yûsuf gömlegimi seniñ gömlegine döndürdüñ didi. Yûsuf dahı ziyâde 'âşık oldu. Bir sâ'at görmese gider idi.

9. Üç Kardeş: Aşk, Hüsn ve Hüzün

Zîrâ 'aşk [40b] ḥüsn ḥüzün üçi qarındaşlardır. Biri birinden ayru olmazlar. Ol 'aşk Allâh Te'âlâ ḥazretleriniñdir zîrâ ervâḥ-ı Muḥammedî yaradı. Aña ḥüsn virdi. Ḥüzni anuñ ḳalbine virdi. Anuñ firâḳından melûl [û] maḥzûn oldu. Baña gele kim anuñ ile müşerref olam dir idi. Ḥaḳ Te'âlâ aña 'âşık oldu. Nice biñ yıl terbiyet itdi. Şoñra ḥüsn Âdeme geldi. 'Aşk melâ'ikeye geldi. Âdemi omuzlarına alup gökleri seyr itdürürlerdi. Ḥüzni Şeyṭâna geldi. Âdem muḳarreb olup kendi mel'un olduğına

maḥzûn olmuş idi. Andan ḥüsn Havvâya geldi. ‘Aşk Âdeme geldi. Ḥüzn melâ’ikeye geldi. Melâ’ike iydürdi kim miskîn Âdem Şeytâna uydu. Kendüye dost şandı buğdayı yedi. Ḥaqqıñ emrin şıdı Cennetden sürüldi diyü maḥzûn oldular. Âdemiñ tevbesi qabûl olduqdan soñra Havvâya ‘âşık oldı Havvâ kaçdı. Âḥir Cebrâ’îl gelüp nikâh itdi. Bir araya cem’ olup nice zürriyet ḥâşıl oldı. Soñra gele gele ḥüsn Yûsufa geldi. Ḥüzn Ya’qûba geldi. ‘Aşk Zeliḥâya geldi. Nice oldukları girüde de ma’lûm oldı. Andan ḥüsn Zeliḥâya geldi. ‘Aşk Yûsufa geldi. Ḥüzn Yûsufuñ qarındaşlarına geldi. Zeliḥâ şöyle güzel oldı kim gözler mest ü ser-gerdân olurlar idi. Yûsuf daḥı şöyle ‘âşık oldı kim gözlerini yüzünden ayırmazdı. Yûsufuñ qarındaşları şöyle maḥzûn oldılar kim yürekleri od gibi yanardı. İydürler kim Yûsuf bize nihâyetsiz iḥsânlar itdi. Ammâ biz aña itdügümüz [41a] bilürüz. İçimizden çıkmaz dirlerdı. Andan Yûsuf Zeliḥâ ile bile oldı. Zeliḥâdan beş oğlu iki kıızı oldı. Pes saña ey mü'min Zeliḥâ bir kerre yañılup yâ Şamed didi Ḥaḳ Te‘âlâ ḥazretinden iki kerre lebbeyk âvâzı geldi. İmdi sen ki mü'minsin cân u gönülden yâ Allâh dirsın saña lebbeyk âvâzı gelmez mi şanırsın biñ biñ ammâ saña işitdirmez. Qorqudan tazarrûdan ḥâli olmasın dir. (...) Pes Ya’qûbdan soñra peygamberlik Yûsufa geldi. Nice yıl ḥalâyıq dîne da’vet eyledi. Sultânlığı Reyân oğlu Muş’aba ışmarladı. Ammâ ḥükmi ḥükümâtı kendi iderdi. İbrâhîm peygamber şer’atıñ icrâ idüp kimseye zulm itmezdi. Âḥir bildi kim eceli yakın geldi. ‘Ömri âḥire geldi irdi. Oğlanlarına vaşiyyet idüp zinhâr sultânlığa hevâs itmeyesiz. Ben daḥı sultânıñ ḥatırı içün qabûl itdüm didi. Ve daḥı Ḥaḳ Te‘âlâya yalvarup didi kim yâ Rab baña nice iḥsânlar eylediñ. Düş ‘ilmiñ bildirdiñ. Sultânlık virdiñ. Dilerem ki senden âḥiretde beni peygamberler ile ḥaşr eylesesin didi.

Kemâ qālallāhu Te‘ālā

رَبِّ قَدْ أَتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ²²

Yûsuf bunu anuñçün didi kim qarındaşları iyitdiler. Yûsuf pâdişâh oldı pâdişâhlar ile ḥaşr olur didiler. Yûsuf daḥı âḥir begliğin terk eyledi. Ḥaḳ Te‘âlâ du‘âsın qabûl qılup peygamberler bölüğine qatdı. Yûsufdan

²² Ey Rabbim! Bana iktidar verdin ve bana rüyaların yorumunu öğrettin (Yusuf 12/101).

şoñra ardaşları peygamber oldılar. Şalavâtullâhu ‘aleyhim ecma‘ın. Sene 1248.

Sonuç

Türk edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ konulu edebî eserler, bir taraftan Kur’an-ı Kerim kaynaklı olması sebebiyle kıssa türü içerisinde bir taraftan da muhtevası itibariyle “aşk” konulu mesneviler arasında değerlendirilebilmektedir. Eserin yazıldığı dönem, edebî ortam ve müellifin tercihi bu seçimi belirlemektedir (Ayan 2009: 227). Genel itibariyle ilk dönemde telif edilen Yûsuf u Züleyhâ hikâyeleri, okucusuna nasihat eden bir üslupta yazılmıştır. Hikâye muhtevalarında, Kur’an-ı Kerim temelli olması sebebiyle ana kahraman Yûsuf’tur. Züleyhâ Yûsuf’un hususiyetlerini tanımlayabilmek veya ön plana çıkarabilmek için kullanılan yardımcı bir karakter gibidir. Aynı şekilde, pek çok hissenin çıkartılabileceği ekleme hikâyeler de daha ziyade Yûsuf üzerinden hikâyelere yerleştirilmiştir.

İncelenmeye çalışılan *Kıssa-i Yûsuf* da bu maksatla kaleme alınmış muhtevasında nasihatler bulunan, hikâyenin neredeyse her aşamasında Yûsuf suresinden ayetlerle desteklendiği veya delillendirildiği bir eserdir. Müellif hikâyeyi baştan sona “Andolsun ki Yûsuf ve kardeşlerinde, almak isteyenler için ibretler vardır” (Yûsuf 12/7) ayeti doğrultusunda kaleme almış gibidir.

Eski Anadolu Türkçesiyle yazılan *Kıssa-ı Yûsuf*, hem, müellifin tabiriyle “kıssaların görklüsü”nü ele alış biçimi açısından hem muhtevasında kullandığı ekleme hikâyeler açısından hem de ihtiva ettiği dil hususiyetleri açısından önemli bir eserdir.

Kaynakça

- AKINCI, Adem (2004), “Kur’an’daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri”, *Harran Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/13, 42-64.
- AYAN, Gönül (1997), “Ahmed Yesevi Etkisiyle Yazılan İki Yusuf u Züleyha”, *Türkiyat Aşatırmaları Dergisi*, 3, 31-38.

- AYAN, Gönül (2009), “Anadolu Sahasında Yazılan Bazı “Yusuf u Züleyha” Mesnevilerinde Sebeb-i Telifler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/3, 227-272.
- ÇETİN, Nurullah (2000), “Yeni Türk Şairinin “Yusuf ve Züleyha Hikâyesi” Duyarlığı”, *Türkoloji Dergisi*, 13/1, 109-143.
- DAŞDEMİR, Özkan (2012), *Halk Hikâyesi Olarak Yusuf ile Züleyha*, Erzurum: Fenomen Yay.
- ELMALI, Hüseyin (2011), “Tasvir”, *DİA*, C. 40, 135-136.
- ERTAYLAN, İ. Hikmet (1960) (Haz.), *Yûsuf ile Zuleyha*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- GÜLENSOY, Tuncer (1994), “Destân-ı Yûsuf”, *DİA*, C. 9, 210.
- KILIÇ, Sadık (2007), “Dinî, Ahlâkî ve Tarihî Bir Bilinç Oluşturmada Zengin Bir Alal Kur’an Kıssaları”, *Din ve Hayat*, 2, 116-120.
- KIRCA, Celal (1989), “Ahsenü’l-Kasas” *DİA*, C. 2, 178.
- KİRAZ, Celil (2011), “Vânî Mehmed Efendi’ye Göre Hz. Yûsuf Kıssası’ndan Çıkarılacak Dersler ve İncelikler”, *Ulusal Vânî Mehmed Efendi Sempozyumu-Bildiriler- (7-8 Kasım 2009)*, Kestel-Bursa, 97 116.
- KONCU, Hanife (2013), “Yûsuf ve Züleyhâ”, *DİA*, C. 44, 38-40.
- ONUR, M. Naci (1984), “Ak-Şemseddin-zâde Hamdullah Hamdi’nin Yûsuf ve Züleyhâ Mesnevisindeki Önemli Motifler”, *Türk Kültürü Dergisi*, 258, 47-54.
- ŞAHİN, Mehmet (2015), *Eski Türk Edebiyatında Mensur Yûsuf u Züleyhâ Hikâyeleri ve Muhammed B. İbrahim’in Yûsuf u Züleyhâ’sı*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ŞENGÜL, İdris (2002), “Kıssa”, *DİA*, C. 25, 498-501.
- YAZICI, Hüseyin (1998), “Hikâye”, *DİA*, C. 17, 479-485.
- ZEYVELİ, Hikmet (1995), “Kur’an Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mu’cizeler” 2. *Kur’an Sempozyumu Tebliğler-Müzakereler (4-5 Kasım 1995)*, Ankara: Bilgi Vakfı Yay., 93-110.

Elektronik Kaynak

<https://kuran.diyanet.gov.tr> (19.05.2021).